

**Forsknings- og
litteraturoversigter**

Danmark:

Arbejderkultur

En anmeldelse af Ib Bondebjerg og Olav Harsløf: *Arbejderkultur 1924-48. En antologi*. Medusa 1979, 555 s., 152,20 kr.

Ib Bondebjerg: *Proletarisk offentlighed I. Om Brecht og den socialistiske kulturpolitik*. Medusa 1976, 421 s. (udsolgt)

Ib Bondebjerg: *Proletarisk offentlighed 2. Arbejderoffentlighed og arbejderlitteratur i Danmark 1924-1939*, Medusa 1979, 386 s., 90,80 kr.

Af Morten Thing

Man kan anskue en stor del af de diskussioner, der er gået mellem folk, der beskæftiger sig med arbejderbevægelsens historie, ud fra den fundamentale synsvinkel: kræver arbejdet med arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie andre og nye videnskabelige redskaber end den historieforskning, der har gjort de herskende klasser til historiens agenter? Gør selve placeringen i produktionen, at de begreber og metodiske greb, man benytter sig af i den traditionelle historieforskning, ikke kan afdække det væsentlige ved arbejderklassens historie?

Et af de områder, hvor denne diskussion står særlig prægnant er indenfor arbejderkulturforskningen. Ud fra de almindelige accepterede forestillinger vil man, hvis man vil studere arbejderkulturen, f.eks. studere litteratur skrevet af arbejdere for arbejdere. Man vil måske, hvis man studerer den danske arbejderlitteratur, starte med Nexø, Skjoldborg og Aakjær. Kort sagt starte med udgangspunkt i den litterære institution, som er en del af den borgerlige offentlighed. Man vil måske så erkende, at alle 3 ikke udelukkende fungerede indenfor den litterære institution, at der var dele af deres produktion, som slet ikke ramte den borgerlige offentlighed, som udelukkende fungerede i forhold til arbejderklassen og dens særoffentlighed. Man ville måske så gå videre og interessere sig for forfattere, som den litterære institution overhovedet hverken kendte eller anerkendte, f.eks. Thorvald Nielsen, A.D. Henriksen, Vitrup-Rinfeldt, Nils Nilsson, Caja Rude osv. Man ville læse deres værker, analysere dem og herigennem tegne omridsene af en arbejderklassens litterære institution. På lignende vis ville man kunne gøre det med teatret, med den bildende kunst osv.

Men ingen er nået så vidt som til at tegne billedet af en sådan total parallelstruktur. Det er også godt det samme. For det man er på sporet af er ikke arbejderkultur, men måske nok en del af den. Det man søger, er man sporet ind på ud fra studiet af især borgerskabets kultur, som i hvert fald i visse aspekter lader sig studere meningsfuldt ud fra den individuelle synsvinkel, fra skaberen, producentens synsvinkel.

Det er et grundtræk ved den borgerlige kultur. Men det er det ikke ved ar-

bejderklassens kultur, eller det er kun ét træk, som overlejres af kollektiviteten. Kollektiviteten i alle dens former er et grundvilkår for arbejderklassens i produktionen, i boligkvartererne, i klædedragt, i forlystelser osv. i modsætning til hvad der er tilfældet for borgerskabet. Det har naturligvis også noget at gøre med at arbejderklassen er en behersket klasse. Den er bl.a. også behersket kulturelt. Men ser man arbejderklassens kultur udelukkende ud fra beherskerens synsvinkel får man de ting frem, som litteratursociologerne har ekcelleret i (Schücking, Escarpit osv.), nemlig at arbejderklassen er ukulturel, udannet, at den forbruger kulturvarer af lav kvalitet. Man kan imidlertid også se arbejderkulturen som en kamp mellem kollektivitetens kultur (som modkultur) og beherskersens kultur. Man kunne se den som en forsvarskamp mod det totale borgerlige hegemoni, som et stykke kulturel klassekamp.

Det er sådanne tanker, der ligger bag den diskussion, der indenfor de sidste år har forsøgt at præge et andet kulturbegreb og en anden undersøgelsesmetode indenfor arbejderklassens historie. Raymond Williams har bl.a. insisteret på et kulturbegreb, som ikke blot koncentrerer sig om *værker* (varer), men som kan se kulturen som *sammenhænge* (forhold). Sammenfattende kan man sige, at studiet af arbejderkulturen er indbegrebet af det som giver arbejderne identitet og selvbevidsthed. Man kunne f.eks. nævne værtshuskulturen og naboskabsrelationerne som et fremtrædende træk ved arbejderkulturen. Michael Vester har bygget videre på Williams og på sin egen opfattelse af arbejderbevidsthedens udviklingsproces og han har sammenfattet sit synspunkt i parolen: Hvad Goethe er for borgeren er solidariteten for arbejdereren.

Oscar Negt og Alexander Kluge har i deres bog *Offentlighed og erfaring* med udgangspunkt i Habermas' begreb om offentligheden arbejdet på at præge et begreb for kommunikations- og organisationssammenhænge i arbejderklassen (proletarisk offentlighed), der hviler på begrebet proletarisk *erfaring*. Herigennem udvider de diskussionen om arbejderkultur idet organiseringen af erfaringerne, også den politiske erfaring, inddrages. Kulturbegrebet ses her som spændende hen over hele livssammenhængen. Proletarisk offentlighed kan siges at indebære organisationsformer, som netop udspringer af arbejderklassens hele livssammenhæng og erfaringssammenhæng og som er i stand til at formidle mellem klassens objektive vilkår og de ofte fortrængte subjektive behov. I sin konsekvens bryder begrebet om proletarisk offentlighed med organisationsformer, der bygger på hierakier og repræsentation i centralistisk forstand. Det er et forsøg på at udmønte et begreb for den politiske herredømmeform arbejderklassen kan udøve og som er i dyb overensstemmelse med dens historiske interesser. I den forstand er begrebet en udfoldelse af Marx' begreb om proletariatets diktatur.

I kølvandet på denne diskussion har der også udsprunget sig en dansk diskussion, hvoraf jeg i det følgende skal omtale 3 bøger. Det er Olav Harsløf og Ib Bondebjergs store antologi *Arbejderkultur 1924-48* (Medusa 1979) og Ib Bondebjergs tobindsværk *Proletarisk offentlighed* (Medusa 1976, 1979).

Antologiens 85 tekster spænder vidt omkring og er inddelt i temaerne: Ar-

bedsvilkår og arbejdskampe, Familie og fritid, Uddannelse og oplysning, Kulturkamp og klassekamp. Den forsøger at udbrede det omfattende kulturbegreb, som jeg har skitseret ovenfor. Det er en spændende bog, hvor man nu samlet kan læse ofte svært opdrivelige tekster. Den er helt oplagt til undervisningsbrug både i gymnasiet og på universitetet. Som teksthistorisk læsebog har den nogle iøjnefaldende kvaliteter.

Antologiens svaghed er imidlertid nok, at den ikke udfolder arbejderkulturbegrebet radikalt nok. Der er alt for mange professionelle skribenter repræsenteret og for få arbejdere, alt for mange ledere og for få menige. Jeg synes også, at man passende kunne have udnyttet noget af den store mængde arbejderindringer, der er blevet indsamlet gennem de senere år. I det tema, som hedder Arbejdsvilkår og arbejdskampe ville de have gjort en god gerning. Tilsvarende mener jeg, at kvinderne kommer alt for lidt til orde. Det er stort set blevet en antologi af mænd. Min mest afgørende indvending mod antologien går imidlertid på indledningen, som omfatter bogens første 100 sider. Den er både for generel og for fyldt med fejl. Eksempelvis kan den udvikling der oprides for den danske kapitalisme i mellemkrigstiden groft sagt passe på enhver kapitalistisk økonomi. Og den passer næsten bedre på 50'erne end på 20'erne. I flere af afsnittene, hvor der refereres til konkrete historiske tildragelser er der så mange fejl, at det vil føre for vidt at anføre dem her.

Hertil kommer et problem men hensyn til vurderingen af de forskellige perioder i kommunistpartiernes historie. Ultravenstreperioden (1928/29-1935) vurderes som en periode, der godt nok var sektersk, men tillige som den periode, hvor der gjordes eksperimenter med proletarisk offentlighed. F.eks. betragtes Den Revolutionære Fagopposition (RFO) som et sådant eksperiment (s.38). Folkefrontsperioden (1935-39) betragtes derimod som rent forfald; 1935 danner slet og ret overgangen til reformismen. Slet så enkelt er det ikke. For det første er ultravenstreperioden langt fra at være noget eksperiment med noget der antydningvist kunne minde om proletarisk offentlighed. Efter bolsjeviseringen af kommunistpartierne i slutningen af 20'erne var det slut med basisinitiativer. Ikke i ord naturligvis, men i praksis. Ultravenstreperiodens opfattelse af enhed (enhed udelukkende fra neden) udelukkede i praksis sådanne eksperimenter. RFO bliver således også til ved at man spalder de allerede eksisterende fagoppositionelle grupper, som langt hent ad vejen netop var forsøg på selvorganisering. I det hele taget må man formentlig tilbage til de politiske bevægelser i arbejderklassen efter 1. verdenskrig for at finde det demokratibegreb forsøgsvist udfoldet, som er helt centralt for en proletarisk offentlighed.

Omvendt mener jeg at Bondebjerg og Harsløf undervurderer folkefrontsperioden. Det er klart, at der ikke sker nogen udvikling i retning af en proletarisk offentlighed i perioden 1935-39, men hvis man endelig skulle tale om at inddrage større områder af arbejdernes livssammenhæng i politikken, så er det i denne periode og ikke i ultravenstreperioden det sker. Endelig skal man heller ikke i sin vurdering af folkefrontstaktiken glemme, at den dannede det

politiske grundlag for partiets krigspolitik (1941-45). Og jeg kan ikke se andet end at den nationale fronts politik i hovedsagen var en rigtig politik.

En sidste indvending går også på Bondebjergs bøger. Den går på forståelsen af reformismen og Socialdemokratiets styrke. Bondebjerg og Harsløf støtter sig til den periodisering af reformismen, som man kan finde i Deutschmanns *Venstrekeynesianismen* (efterskrift). Ifølge denne opfattelse har den danske reformisme haft en revolutionær periode, som jeg finder det meget svært at eftervise i praksis. De mener videre, at det lykkes Socialdemokratiet at »fastholde størstedelen af arbejderklassens behov på et umiddelbart og overfladisk niveau« (s. 18). Selvom det er lidt uigennemsigtigt, hvad der sigtes til, skinner det igennem at Socialdemokratiet på sæt og vis fører arbejderklassen bag lyset. Men forholdet er jo det, at Socialdemokratiets politik og kapitalismeforståelse bygger på de opfattelser og tankeformer, som kapitalismen selv producerer, altså på en høj grad af kongruens mellem arbejderne og Socialdemokratiets forståelse. Reformismens styrke ligger netop i, at den ikke bryder med de tankeformer, som selve den kapitalistiske produktionsform sætter i folks hoveder.

Ib Bondebjergs Gigantværk på 800 sider falder i to klart afgrænsede afsnit svarende til de to bind. Første bind præciserer det teoretiske grundlag med udgangspunkt i Habermas, Negt & Kluge. Dernæst tager bindet hul på kulturpolitiske strategier i arbejderbevægelsen og omegn, som i en eller anden forstand bryder med den borgerlige fornuft herunder også den socialdemokratiske fornuft. Disse strategier kaldes samlet for *operative*. Hermed sigtes til deres aktive forhold til klassekampen som omfattende hele arbejderklassens livssammenhæng og ikke kun livet i produktionen. Men også operativt på den måde, at kunsten blander sig i stedet for blot at afspejle, for nu at introducere diskussionen også som en æstetikdebat. Den går nemlig også mellem folk som Georg Lukacs og Bertolt Brecht (eller Sergej Tretjakov eller Walter Benjamin). Mellem et æstetisksyn, som primært angriber sagen ud fra kunstværkers evne til at gestalte tidstypiske sammenhænge og personer; et æstetisksyn hvor afspejlingsmetaforen hos især Lenin bliver et nøglebegreb. Og så på den anden side et æstetisksyn, hvor kunstværkets evne til at gribe ind i brugernes virkelighed, dets operative værdi, bliver afgørende.

De strategier Bondebjerg her opsøger er Proletkult og LEF i det efterrevolutionære Rusland, det er eksperimenterne med proletarisk kunst i Weimarrepublikken og det er frem for alt Brecht.

Andet bind af *Proletarisk offentlighed* retter objektivet mod Danmark, hvor Bondebjerg opsøger sammenhængene i den socialdemokratiske og den kommunistiske arbejderoffentlighed. Arbejderoffentlighed betegner her til forskel fra proletarisk offentlighed (som er et kvalitativt begreb) de *faktiske eksisterende* kommunikations- og organisations-sammenhænge.

Både første og andet bind viser Bondebjerg i første række som litterat, og det både som en styrke og en svaghed. Styrken ligger i nogle grundige og kompetente tekstanalyser. I første bind er det Brechts 3 stykker: *Die Massnahme*,

Die Mutter og Tage der Commune, I bind to er det romaner af Nils Nilsson, Peter Hansen og Harald Herdal. Han dokumenterer, at tekstanalysen er et nødvendigt redskab for den historiker, som vil forstå arbejderkulturens udvikling og han peger på den specielle historiske information, som historikere normalt er ude af stand til at aflæse.

Svagheden ligger i en forskydning i det kulturbegreb Bondebjerg arbejder med henimod netop de værdier, som vurderes højt i det borgerlige kulturbegreb. Det er helt givet, at analysen af arbejderklassens historie kan hente stof i litterære analyser som Bondebjergs, men konsekvensen af hans stofprioritering er, at den radikalitet, der ligger i hans projekt, i kritikken af det borgerlige kulturbegreb, aldrig bliver udfoldet.

Bondebjergs politiske position fremgår af hans grundlæggende modsætningspar; rådkommunisme og basisorganisering overfor dogmatik og stalinisme. Han indskrives sig i en udogmatisk tradition. Men desværre synes jeg at denne modsætning dogmatiseres hos ham. Det gør, at modsætninger og nuancer har svært ved at finde rum. Det gør, at han ikke har nok øje for modsætningerne hos Brecht f.eks. Han gør opmærksom på visse springende træk i Brechts marxisme-opfattelse, men herved bliver det. Det får ikke nogen konsekvens for hans analyse af Brechts æstetik. F.eks. står den rolle Brecht tiltænker partiet i *Die Massnahme* helt uproblematisk.

En række af de indvendinger jeg rejste mod indledningen til antologien gælder også for andet bind af *Proletarisk offentlighed*. F.eks. er den historiske analyse behæftet med en række fejlslutninger. Bondebjerg skriver: »Blandt disse grupper (som rammes af rationaliseringen) etablerer DKP i løbet af 30'erne en vis basis, og de udgør kernen i de grupper, der under de ret voldsomme arbejdskampe i begyndelsen af 30'erne anfægter den reformistiske dominans i arbejderoffentligheden« (s. 40). Det er rigtigt, at der sker en vis stigning i strejkeaktiviteten i 1930 og 31, men så falder den igen og stigningen kan slet ikke lignedes med et opsving i kampaktiviteten (som f.eks. i begyndelsen af 20'erne) og da slet ikke med noget der anfægtede den reformistiske dominans. Kun 1936 udviser et meget stort antal tabte arbejdsdage. Også den gennemgående fejlvurdering af ultravenstreperioden præger fremstillingen af kommunisternes kulturpolitik.

I analysen af den socialdemokratiske arbejderoffentlighed støtter Bondebjerg sig meget til Bomholts to bøger: *Dansk Digtning fra den industrielle Revolution til vore Dage* (1930) og *Arbejderkultur* (1932). Heri finder han det ideologiske grundlag for, hvad han kalder arbejderkulturens offensive fase, en fase hvor Socialdemokratiet eller den socialdemokratiske offentlighed skulle have en strategi for opbygningen af en arbejderkultur i mere omfattende forstand. Fra 1935 (med *Danmark for Folket*) sker der en ideologisk uddynding og opløsning af arbejderkulturstrategien til fordel for en folkekultur.

Problemet er blot det, at hverken Bomholt eller Nils Nilsson (som litterær repræsentant for samme tendens) repræsenterer nogen særlig udbredt bevægelse i Socialdemokratiet eller fagbevægelsen. Det er naturligvis ikke det sam-

me som at denne tendens ikke eksisterede (f.eks. som en kritik af partiet indenfor visse krese i DsU). Men med det omfattende kulturbegreb Bondebjerg har på programmet slår han sig selv på munden ved at *indskrænke* sig til centralområder i den borgerligt anerkendte kultur. Ved netop at satse på den ideologiske selvforståelse hos folk som Bomholt og K.K.Steincke og på litteraturen som den finder udtryk hos Nils Nilsson og Peter Hansen, når Bondebjerg frem til at beskrive nogle brudflader i udviklingen af *arbejderlitteraturen*. Men om de samme tendenser gør sig gældende i resten af den institutionaliserede socialdemokratiske offentlighed (arbejderidrætten f.eks.) føres der ikke noget sandsynlighedsbevis for. Men helt afgørende er det imidlertid, at den del af den konkret eksisterende arbejderkultur, der ligger herudover, inddrages overhovedet ikke i analysen. Da den ikke gør det, bliver det heller ikke muligt at diskutere arbejderkulturen som en dobbelthed af modstand mod det borgerlige kulturelle hegemoni og af proletarisk selvbevidsthed. Faktisk bliver den eneste dynamik, der eksplicit kan henvises til politiske beslutninger hos partiets ledende lag. Det bliver omsving som *Danmark for Folket* eller folkefrontspolitiken, der bliver dynamisk omdrejningspunkter.

Nu skal Bondebjerg ikke dadles for, at han ikke indfrier dette kæmpeprojekt. Der skal nok forskes meget endnu i detailstudier inden det kan lade sig gøre. Og det skal heller ikke forklejne de fortjenester værket vitterligt har. Når man bortser fra de socialhistoriske afsnit indeholder *Proletarisk offentlighed* en udmærket oversigt over venstrefløjsstrategier på litteraturområdet fra Proletkult til Brecht, en gennemgang af forholdet Lukacs/Brecht, arbejderforfatterforbundets historie i Weimarrepublikken, officiel og halvofficiel socialdemokratisk kulturpolitisk diskussion i mellemkrigstiden og frem for alt analyser af socialdemokratiske og kommunistiske arbejderforfattere. Men det siger samtidig, at han burde have begrænset projektet til det han faktisk indfrier: en oversigt over arbejderlitteraturen med særlig henblik på venstrefløjstraditionen og med inddragelse af mere omfattende kulturelle strategier. Havde han nøjedes med at slå dette brød op, havde han heller ikke haft nødt til at lade det hæve så længe. En bog på betydeligt færre sider havde gjort fremstillingen meget mere stringent og letlæst.

Bibliografisk note: De i anmeldelsen omtalte skrifter er følgende:

- Levin L. Schücking: *Soziologi der literarischen Geschmacksbildung*, Bern 1961
 Robert Escarpit: *Sociologie de la littérature*, Paris 1968.
 Raymond Williams: *Culture and Society*, London 1963.
 Michael Vester: *Die Entstehung des Proletariats als Lernprozess*, Frankfurt/M 1970.
 Michael Vester: Hvad Goethe er for borgeren, er solidariteten for arbejderne, *Kultur og klasse* 31.
 Anker Gemzøe: Arbejderkultur i Danmark i perioden fra 1890 til 1924, *Kultur og klasse* 31.
 Jürgen Habermas: *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Neuwied 1962.
 Oscar Negt og Alexander Kluge: *Öffentlichkeit und Erfahrung*, Frankfurt/M 1972.
 Christian Berg, Niels Ole Finnemann, Hans-Jørgen Schanz og Lars Torpe: Efterskrift til Christoph Deutschmann: *Venstrekeynesianismen*, Århus 1975.